

A salgótarjáni munkások és a politika

Ezen a tájon a politikának és a politizálásnak régi hagyományai vannak. A város és a megye – a bányászat és az ipar tömörülése következtében – bizonyos sajátos politikai kultúrát alakított ki, amelyet nemritkán radikális eszmék és törekvések is jellemeztek.

Az idők folyamán a *politikai aktivitás átlagon felüli* szintje s a politizálás radikalizmusra való hajlamossága megőrződött, tükröszvén az itteni életviszonyoknak az országosnál talán mélyebb ellentmondásosságát, mind a múltra, mind a jelenre nézve. Salgótarjában és környékén végzett szociológiai vizsgálat arra keresett választ, hogy mi a politikai tevékenység tartalma és értelme ma, mennyire jellemző a politizálás a munkásság életmódjára. Arra a kérdésre, hogy „*politizáló ember-e Ön*”, a minta több mint negyedrésze igennel felelt (a szakképzett munkásoknak majdnem 1/3-a és a szellemi dolgozók közel fele, a férfiaknak 36, a nőknek 14 százalékka). Érdekes, ám korántsem meglepő, hogy a politikai szervezetten (MSZMP-n, KISZ-en) kívüli férfiak 18 0/0-a is politizáló embernek vallotta magát, míg az MSZMP-tag férfiak 22 0/0-a, nemmel válaszolt erre a kérdésre.

Ez összefügghet azzal, ki, hogyan értelmezi a politizálást. Arra a kérdésre, hogy ki politizál? meglehetősen sokféle választ kaptunk. A főbb típusok a következők:

– politikusok, vezetők stb.	13 0/0
– aki állást foglal, vitatkozik	15 0/0
– aki újságot olvas, odafigyel a kül- és belpolitikára	24 0/0
– aki beleszól	3 0/0

Ez utóbbi választípus alacsony aránya szomorú fényt vet politizálásunk hatékonyságára. A beleszólás lenne ugyanis a politizálás igazi eredménye és tartalma, még akkor is, ha ténylegesen és közvetlenül beleszólni, mondjuk, külpolitikai kérdésekbe, nemigen tudunk.

Reális lehetőségnek, a *munkabély* bizonyos ügyeibe való beleszólást tekinthetjük, mivel az embereknek ezekről van a legtöbb és legfrissebb információja és közvetlen érdekeltsége. Az 1968-as gazdasági reform következtében a helyi kompetenciák bővültek, realisabbá vált a beleszólás lehetősége. 1982-es adataink, összehasonlítva az 1971-ben felvett adatokkal, a következő képet mutatják: (A táblázatban *indexszámok* szerepelnek, amelyek úgy állnak elő, hogy a pozitív válaszok százalékos arányát 3-mal, a fenntartásos, bizonytalan válaszokét 2-vel szorozva összegezzük, hozzáadjuk a negatív válaszok százalékos arányához, majd az összeget 10-zel osztjuk. Könnyen belátható, hogy az index értéke 20 körül ingadozik, minimuma 10, maximuma 30.)

1. tábla

Salgótarjáni dolgozók értékelése arról, hogy van-e beleszólásuk a munkahelyen a munkával és a bérezéssel kapcsolatos kérdésekbe. 1971–1982.

Beosztás év	Szellemi dolgozók	Szakképzett munkások	Betanított munkások	Segéd-munk.	Együtt	N
1971.	18,0	16,6	14,9	15,0	16,1	1355
1982.	23,0	21,5	19,9	19,2	20,9	1721
Növekmény	+ 5,0	+ 4,9	+ 5,0	+ 4,2	+ 4,0	-

Az indexszámok világosan kirajzolják a fő összefüggéseket:

1. A dolgozók szubjektív értékelése saját beleszólásukról a munkahelyi demokrácia feltételeinek számottevő javulására enged következtetni, különösen a szellemi dolgozók és a betanított munkások számára.

2. Ez a figyelemre méltó növekedés azonban egy *rendkívül alacsony szint* meghaladásából adódott, s a mostanit (1982) sem tekinthetjük kielégítőnek: alig haladja meg a 20-as indexértéket, ami egy formális egyensúlyt, ám társadalmilag nagyon is labilis helyzetet jelez.

3. A szellemi dolgozók szavának súlya – önértékelésük szerint – elsősorban a *munkával* összefüggő döntésekben növekedett. (68 % méltányolta, hogy főnökei hallgatnak rá.) A bérezéssel kapcsolatos kérdésekre azonban 36 % nemmel válaszolt.

4. A munkások mindhárom kategóriája reálisan értékeli szavának súlyát: elsősorban nekik is a *munka* szférájában nőtt meg kompetenciaérzetük. (A szakmunkások 58 %-a, a másik két csoport közel fele igazolta vissza, hogy főnökei e tekintetben hallgatnak rá.) A bérezési kérdésekben viszont majdnem fordított a helyzet. Mindhárom kategória közel fele konstatálta, hogy főnökei nem hallgatnak rá bérügyekben.

5. Valamelyest nőttek az egyes *csoportok közötti különbségek*. 1971-ben a szélső- (index)értékek: 15 és 18, 1982-ben 19 és 23. Nagyon kicsi és nem nőtt a különbség a – valószínűleg – legfontosabb két csoport, a szakmunkások és betanított munkások között. (A két csoport a minta 2/3-át teszi ki.) Ez összefügghet technológiai különbségekkel és a korabeli bér-szabályozással is.

Nőtt a különbség a *párttagok* és a *pártonkívüliek* munkahelyi befolyása között: 1971-ben az indexérték különbsége 4,94, 1983-ban 5,13 volt a párttagok javára.

A salgótarjáni dolgozók *politikai szervezetsége* tradicionálisan magas, jóval az országos átlag fölött van. 1982-ben pl. egy országos reprezentatív mintában a párttagok aránya az aktív keresők között 14 % volt ugyanakkor salgótarjáni mintánkban 21,4 %. A KISZ-tagok arányát tekintve a különbség már kisebb.

2. tábla

Politikai szervezethez tartozók a salgótarjáni és az országos minta alapján, 1982. (%)

	Salgótarjáni minta		Országos minta	
	MSZMP- tagok aránya	KISZ- tagok aránya	MSZMP- tagok aránya	KISZ- tagok aránya
Fizikai dolgozók	18,4	10,7	9,2	10,0
Szellemi dolgozók	33,2	19,4	25,2	15,2
Együtt	21,4	12,5	14,2	11,6

A salgótarjáni dolgozók politikai szervezethez tartozók – ha ezt a párttagság és a KISZ-tagság arányával határozzuk meg – igen magas. Meghaladja az aktív keresők 1/3-át, míg az országos minta alapján kb. 1/4 a politikai szervezetekhez tartozók aránya. 1971-es felvételünk mintájában még ennél is magasabb (36,3 %-os) volt a politikai szervezethez tartozók aránya. Ugyanakkor a párttagok aránya az ország aktív keresői között 1970-ben 11,4 % volt. Vagyis időközben a salgótarjáni „előnyt” nemcsak saját szervezethez tartozók csökkenése, hanem az országos politikai szervezethez tartozók erősödése is mérsékelte. A visszaesés elsősorban a KISZ-tagok körében történt.

A magas politikai szervezethez tartozók aránya és a politikai szervezetek befolyása változásának okai – különbözőek. Itt, Salgótarjában nyilvánvalóan specifikusak is. A legvalószínűbb oka a politikai szervezethez tartozók csökkenő tendenciájának az, hogy a munkások a szervezetben nem érik el azokat az eredményeket, amelyek érdekében belépnek – illetve belépnének –, vagy pedig a szervezeteken kívül érvényesítik érdekeiket. 1971-es salgótarjáni mintánk háztartásai közül csak 9 % jelzett mezőgazdasági kiegészítőtevékenységet, 1982-ben már 22 %, további 21 % pedig nem mezőgazdasági mellékkeresettel rendelkezett. Az összefüggés a politikai szervezethez tartozók arányával eléggé nyilvánvaló. A szervezeteken kívüliek 54 %-ának nem volt mezőgazdasági háztartási gazdasága, 24 százalékának önellátási célú, 22 százalékának pedig árutermelő háztartási volt. Ugyanakkor a politikai szervezetek tagjai között a megfelelő arányok 63 %, 19 % és 18 %, vagyis kevesebb háztartási és még kevesebb árutermelő jellegű háztartási. A munkahelyen teljesített tevékenység tekintetében nem volt különbség (1982-ben még nem volt vmk).

A mellékkereset fajtája a szakmai pozícióval és a szociális származással is összefügg. A politikai szervezethez tartozók a fizikai dolgozók következő csoportjai között erős: mozgó szerelők (46 %), technológiai kulcspozíciókat betöltők (45 %), sofőrök (37 %), kisszériás kézi termelők (szakmunkások, 36 %), tradicionális betanított munkások (32 %). Ezek a csoportok a fizikai dolgozók 37 %-át teszik ki, míg a közöttük található 210 párttag és KISZ-tag a fizikai dolgozók politikailag szervezett részének több mint a felét (52 %). A szellemi dolgozók között elsősorban a vezetők (műveze-

tők, gazdasági vezetők, tanácsi funkcionáriusok) kategóriájában van a legtöbb párttag és KISZ-tag (72 %), míg a többi kategóriában (beosztott értelmiségiek, ügyviteli dolgozók között) 49 %. A szellemi dolgozók között viszonylag kevesen (kb. 20 %) foglalkoznak mezőgazdasági kistermeléssel, még kevesebben más fizikai munkával (8 %), de feltűnően kevés (7 %) a pénzért vállalat csak szellemi pluszmunka is. A szellemi dolgozók között gyakori a naturális munkacsere (43 %), amiben a politikai szervezetek tagjai átlagon felüli arányban vesznek részt.

Ami a *származás* hatását illeti, 1982-es mintánk fizikai dolgozó párt- és KISZ-tagjai között legtöbben bányász (19 %), gépkezelő (14 %), kohászati és üveggyári munkás (10 %) apáktól származnak. Ugyanilyen súlyú még a küsszériás kézütermelő (szakmunkás)-csoport az apák között (11 %). Ezek együtt már több, mint a felét adják a politikai szervezetek fizikai-nemzetiségének. Ez a réteg s – mint második vagy harmadik nemzedékbeli munkás, a klasszikus munkás – valószínűleg „szóvivő” és „hangadó” a munkásmozgalmi tradíciók ismerője és – amennyire lehet – fenntartója, továbbadója. A következő csoportokba tartozó apák fizikai dolgozó gyermekei a mintában igen kis arányt képviselnek: önállók (3 %), művezetők (4 %), mezőgazdasági munkások (5 %), anyagmozgatók, segédmunkások (6 %). Ezek együtt 20 %-ot tesznek ki a politikai szervezetek fizikai dolgozó tagjai között, míg az egész mintában 28 %-ot.

Nem érdektelen az sem, hogy az apák egyes kategóriáinak gyermekei milyen arányban vannak bent a politikai szervezetekben. Azt gondolhatnánk, hogy a „hely szellemének” megfelelően, politikailag leginkább szervezetek a bányászok és a kohászok, s ez gyermekeik nemzedékére is jellemző. A tények azonban némileg mást mutatnak. A politikai szervezettség arányát tekintve 11 foglalkozási csoport közül a bányászszármazásúak a 8. (29 %), a kohászok pedig 42 %-kal is csak a negyedik helyen vannak. Az első helyet a művezetők és más technikai bizalmi poszton lévők gyermekei foglalják el. Közülük minden második tagja valamely politikai szervezetnek (53 %). Második és harmadik helyen a szellemi dolgozó apák gyermekei (52 %), illetve altisztként vagy valamely fegyveres testületben hivatásosként szolgált apák gyermekei (47 %) vannak a vizsgált szempontból. A klasszikus munkásszámak (gépkezelők, javítószerezők szakmunkások, kisiparosok gyermekei stb.) csak ezek után következnek 20–30 %-os politikai szervezettségi arányukkal. Legkevesebb politikailag szervezett dolgozó az önálló parasztek és a mezőgazdasági munkások gyermekei között van 14 ill. 20 %, vagyis csak minden hetedik, illetve minden ötödik parasztszármazású dolgozó lép be politikai szervezetbe.

Ez az összefüggés valószínűleg nem, vagy nem egyedül a kistulajdonosi létre való szocializálás következménye (pl. a kisiparos-kiskereskedő származásúak között 36 százalékos a politikai szervezettség), inkább a mezőgazdasági munka és a falusi tradíció „taszthatja” a politizálást. Az apa mezőgazdasági főfoglalkozása mellett (mint láttuk, csak 14, illetve 20 %-os a politikai szervezettség), a *gyermekkori család* ugyanilyen hatása. (A földteleneknek 40 %-a, a csak kiegészítő jellegű mezőgazdasági termelést folytatók 35 %-a, a gazdálkodó családok mintánkban szereplő gyermekeinek csak 23 %-a tagja valamely politikai szervezetnek.) Ugyancsak a tendencia érvényesül a mezőgazdasági termeléssel való kapcsolatába is: a kiegészítő tevékenységet nem folytatók, vagy nem mezőgazdasági kiegészítő

tevékenységet végzők 37 %-a, a mezőgazdasági kistermeléssel (is) foglalkozók 29 %-a tagja a pártnak vagy az ifjúsági szervezetnek. (Érdemes viszont, hogy a kizárólag önellátási célú háztáji és az árutermelő háztáji nem jár ilyen különbséggel.) Mindezek alapján arra következtetünk, hogy a (tradicionális) *paraszti, falusi életmód és az ehhez kötődő, vagy erre (is) támaszkodó megélhetési stratégia kevésbé fér össze a politikai szervezetekben vállalt szereppel*. A politikai szervezettség aránya a mai lakóhely urbanizáltságával is összefügg. Falun kézenfekvő a mezőgazdasági kistermelés, városban ennek korlátai vannak, ha nem is kizárt. A városias helyen lakók között 40, a falusias helyen lakók között csak 32 % a párt- és KISZ-tagok aránya. (A fizikai dolgozók esetében 36 és 30 %.)

Végeredményként azt állapíthatjuk meg, hogy a vizsgált minta adatai alapján a politikai szervezettség a *nem* és életkor mellett összefüggésben van a *munka* szellemi vagy fizikai jellegével, a szakmai pozícióval, a szülői családban kapott indíttatással, amit mindenekelőtt az *iskolai* végzettség, a lakóhely jellege és a *mezőgazdaság*hoz való kapcsolódás ténye vagy hiánya közvetíti.

A politikai szervezetekhez való csatlakozás nem okvetlenül jelent egyszerűen *politikai aktivitást* is. A munkásság politikai aktivitásának van olyan eleme, amelynek a „bevallása” nem okoz különösebb nehézséget. Ilyen például a politikai és társadalmi szervezetekben viselt *állandó megbízatás*, tisztség. Ilyenről a párttagok közül 45 %, a KISZ-tagok közül 25 %, a szakszervezeti tagok közül 14 % számolt be. Ezenkívül a munkásőrök, ifjúgárdisták, önkéntes rendőrök, népfrontbizottsági tagok, lakóhelyi tisztségviselők, népi ellenőrök stb. további 39 %-át tennék ki a mintának, ha a megbízatások nem halmozódnának. Egyáltalán nem biztos azonban, hogy az ilyen megbízatások *érdemi beleszólást*, befolyást tesznek lehetővé.

A rendelkezésre álló információk alapján megkíséreltük összeállítani azt a skálát, amelynek egyik végén a – saját értékelésük szerint – politikából kimaradtak, vagy a politikába gyengén bevontak, a közepén a közepesen, másik végén az erősen involváltak helyezkednek el. Kérdéseink alkalmat adtak arra, hogy olyanok is a politikába bevontnak, involváltak érezhessék magukat, akik *szervezetileg* ezt az elkötelezettséget nem vállalják, vagy akiket a politikai szervezetek nem vállalnak: másrészt a politikai szervezetek olyan tagjai is kinyilváníthatják „kívülállásukat”, akik tagsági viszonyuk ellenére *ténylegesen* nincsenek bevonva a politikába. Skálánk tehát nem participációt, részvételt mér, hanem involváltságot, úgy, ahogyan azt a megkérdezett érzékeli.

Politikai szervezettség és az involváltság nagymértékben egybeesik. Nem lényegtelen azonban eltérésük sem.

Amint az adatokból látható, a politikai szervezetben kívüliek jelentős része (28 %) is valamilyen fokon involváltnak tudja magát a politikában. A politikai szervezeteken kívüliek 72 %-a (az egész minta 47 %-a) viszont nem érez involváltságot. Ezt „kívülállásnak” is nevezhetnénk, ha nem tudnánk, hogy alacsony involváltságot jelez a politikai szervezetek tagjainak több mint egyharmada (37 %), sőt, az aktivisták 18 %-a, akik a tagsági viszonyon túl egyéni feladatot is vállalnak. Ezért arra következtetünk, hogy skálánk kezdő foka nem (vagy nem mindig) az involváltság teljes hiányát, hanem annak alacsony fokát jelzi.

3. tábla

Politikai szervezettség és az involváltság viszonya a salgótarjáni mintában. 1982. (N)

Involváltság	Alacsony (Hiányzó)	Közepes	Magas	Összesen
Szervezettség				
Szervezeten kívüli	816	263	58	1137
MSZMP- vagy KISZ-tag	185	135	72	392
Aktivista, vezető	36	62	94	192
Összesen	1037	460	224	1721

Más oldalról tekintve, a magas fokon involváltság egynegyede politikai szervezeten kívüli. Ezek munkájuk szellemi vagy fizikai jellege nem és életkori sajátosságaik szerint aránytalanul oszlanak meg. Legnagyobb különbség a fiatalok és a 25 évesnél idősebb korosztályok között van: előbbiek között alig akad magas fokon involváltság és átlagon felüli mértékben vannak közöttük alacsonyan involváltság. A férfiak sokkal inkább involváltság, mint a nők; a szellemi dolgozók jobban, mint a fizikaiak. (Ez egyébként párhuzamos a politikai szervezettség különbségeivel.)

A magas fokon involváltság alig 1/3-a „egyszerű tag” a pártban vagy a KISZ-ben, s ez nem egészen 1/5-e a megbízatás nélküli tagoknak. Vagyis négyötöd része a funkciót nem viselő tagoknak legfeljebb közepes mértékben, 47 % pedig *csak alacsony fokon* involváltság. Ez az összes tagoknak 1/3-át sem teszi ki (185 és 584-ből), mégis szembevetendő a *beszervezettségnek és a beavatottságnak* ez a nagy eltérése. Pozitív fejleménynek tekinthető a szervezetenkívüliek bizonyos hányadának beavatottságtudata, ami azt mutatja, hogy a politikai szervezetek nem monopolizálják a politizálást, a beavatottság, a befolyásolás terepeit. Ugyanakkor a pusztán formális szervezeti tagság bevontság, beavatottság nélkül bomlasztólag hathat mind a szervezetre, mind a tagokra.

Az aktivistáknak és vezetőknek alig fele (49 %) érzi magát magas fokon involváltság, bennfentesnek, míg a funkciót nem viselő tagok négyötödére jellemző a közepes és alacsony involváltság.

Bármelyik oldalról közelítjük is, azt látjuk, hogy a *politikai szervezeteknek és a politikai tevékenységnek tartalékai vannak*: a szervezetek tagságának jelentős hányada alig involváltság, ugyanakkor a szervezeten kívüli involváltság nehezen intézményesül. A továbblépés, mindkét irányba célszerűnek látszik: növeli a szervezeteken belüli involváltságot (belső demokrácia), a nem szervezett aktivitások intézményesülését pedig elősegíteni (közélet).

A politikai szervezettség, csakúgy, mint a politikai involváltság *nem öncélú, hanem eszközjellegű*: közösségi és egyéni célok megvalósítását, érdekek kifejezését és érvényesítését szolgálja.

Láttuk, hogy a vállalati ügyekben való *beleszólás* lehetősége az érintettek értékelése szerint jelentős javulást mutat, de azt is láttuk, hogy ez még mindig nagyon alacsony szint. Ugyanakkor a „politizálás” a nagy többség

számára *szemléletileg* is is távol van a beszólástól. Legfeljebb a kritikára, a mások érdekében való fellépésre, jogosnak érzett érdek támogatására terjed ki. Ezek elemei a beleszólásnak. A vizsgált minta e téren jóval magabiztosabb, mint beleszólás tekintetében. A kérdés így hangzott: „Tud-e ön szólni, szót emelni másokért? Az „igen”, a „nem” és a határozatlan tartalmú (pl. „attól függ”), válaszok arányát a már többször használt indexszel kifejezve: 24,1 értéket kapunk, ami a beleszólás 20,9-es értékét jelentősen felülmúlja. Mind az involváltság, mind a szervezethez nagy hatással van a másokért szót emelés képességére (illetve arra, hogy az emberek e képességet maguknak tulajdonítsák). A politikai szervezeten kívüliek indexe 23,1, a KISZ-tagoké 24,8, a párttagoké 27,7. A maximumot (30,0), a magas fokon involváltság közelítik meg leginkább: indexértékük 28,6. (A közepesen involváltságé 26,2, míg az alacsony fokon, vagy nem involváltságé 22,3. Ez utóbbi is meghaladja a beszólási lehetőség indexértékének a szakképzett munkásokra jellemző szintjét: 21,5: jól érzékelte azt, hogy a *szót emelés* és a *beleszólás* között, a szólás és annak eredményessége között nagy a különbség, s ezt pontosan ki is fejezik az érintettek ítéletei.).

A szót emelés másokért önmaguknak tulajdonított képessége összefügg az iskolázottsággal, szakképzettséggel, valamint a nemi hovatartozással is. A segédmunkások indexértéke 21,3, a szellemi dolgozóké 27,0, vagyis a különbség majdnem akkora, mint a politikában magas fokon involváltság, és a nem – vagy alig – involváltság között. A nők kevésbé képesek másokért kiállni, mint a férfiak (vagy kisebb mértékben tulajdonítják maguknak ezt a képességet.).

A különbség nem túl nagy, a nők 23,8-as indexértékével szemben a férfiaké 25,4. A különböző szakképzettségi csoportokban más-más különbségeket találunk, például a szellemi dolgozók különbsége 26,4–28,4, a segédmunkásoké 19,2–22,9, mindkét esetben a férfiak indexértéke a nagyobb. (A szakmunkások és a betanított munkások esetében minimális a nemek eltérése e tekintetben.)

A mások érdekében történő szólás igen fontos eleme a demokratikus politizálásnak. Legalább ilyen fontos ugyanakkor a *saját érdek kifejezésének*, kinyilvánításának képessége és készsége is. Ennek színvonala némileg magasabb (24,6-os indexérték), mint a másokért való szót emelésé. A magasabb érték teljes egészében abból adódik, hogy a betanított és a segédmunkások ezt a képességet jóval nagyobb mértékben tulajdonítják maguknak, mint a szakmunkások és a szellemi dolgozók. Ez utóbbiak – saját értékelésük szerint – kisebb mértékben emelnek szót saját érdekükben, mégpedig a férfiak és a nők egyformán. Körükben valószínűleg erőteljesebben érvényesül egy morális (vagy inkább „illendő”), a rosszallás a saját érdek előtérbe helyezésével szemben, mint a betanított és a segédmunkások körében. Az is lehetséges azonban, hogy ők kevésbé szorulnak rá személyes ügyeik direkt védelmére, mint a betanított vagy segédmunkások. E jelenségben egy *bizonyos félreértett, moralizáló módon felfogott viszonyt* érhetünk tetten az egyéni és a közérdek között.

Mindebből látható, hogy a politizálás a 80-as évek elején jelentős helyet foglalt el a salgótarjáni dolgozók életében. Egy évtized alatt valamelyest javultak a (helyi) politizálás feltételei, de még mindig nem eléggé hatékony sem az egyéni, sem a közösségi, társadalmi problémák megoldásában.